

УДК 37(09(477.83)“18”

Віолета Городиська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**РОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ
УЧНІВ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ДР. ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.)**

У статті проаналізовано зміст, форми й методи діяльності позашкільних закладів на західноукраїнських землях (др. пол. XIX – поч. XX ст.), висвітлено діяльність музеїв, народних будинків, як ефективних виховних інституцій у формуванні естетичних ідеалів учнівської молоді, у розвитку їх національних цінностей, у ставленні до українських традицій, обрядів, культури загалом.

Ключові слова: музеї, народні будинки, національне виховання, естетичне виховання, естетичні почуття, естетичні цінності, мистецька культура.

Літ. 17.

Виолетта Городиская, кандидат педагогических наук,
доцент кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

**РОЛЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВНЕШКОЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ
ВОСПИТАНИИ УЧЕНИКОВ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ
(ВТОРАЯ ПОЛ. XIX – НАЧ. XX В.)**

В статье проанализированы содержание, формы и методы деятельности внешкольных заведений на западноукраинских землях (вторая пол. XIX – нач. XX в.), проанализировано деятельность музеев, народных домов в качестве эффективных воспитательных институций в формировании эстетических идеалов учеников, в развитии национальных ценностей, в отношении к украинским традициям, обрядам, культуре.

Ключевые слова: музеи, народные дома, национальное воспитание, эстетическое воспитание, эстетические чувства, эстетические ценности, художественная культура.

Violeta Horodyska, Ph.D. (Pedagogic) Docent of
General and Pre-School Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

**THE ROLE OF THE OUT-OF-SCHOOL ESTABLISHMENTS IN THE ESTHETICAL
EDUCATION OF PUPILS IN THE WESTERN PART OF UKRAINE
(SECOND PART OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th CENTURY)**

The article analyses content, forms and methods in the out-of-school establishments in the western part of Ukraine (second part of the 19th – beginning of the 20th century), explains the role of museums, folk houses as the effective educational establishments in forming the esthetical ideals of the pupils youth, in development their national values, treatment of the Ukrainian traditions, rituals and culture in general.

Keywords: museums, folk houses, national education, esthetical education, esthetical feelings, esthetical values, art culture.

Сучасна система освіти в Україні динамічно рухається вперед. Незважаючи на це, у позашкільній царині руйнуються навіть попередньо набуті досягнення, які “розчиняються” в інформаційному суспільстві. Освітньо-виховний простір на тлі видатних досягнень науки все більше втрачає духовні орієнтири та справжні загальнолюдські засади. Актуальним видається повернення з історичного минулого змісту, форм і методів національного, естетичного виховання, що активно впроваджувалися національно свідомими діями і широкою громадськістю в навчальний процес

тогочасних позашкільних закладів на західноукраїнських землях (др. пол. XIX – поч. XX ст.). Традиційні українські естетичні цінності минулого сьогодні здебільшого або призабуті, або розпорошені, або нівельовані, а подекуди і втрачені, а тому потребують не лише відродження, а й оновлення, відповідно до нових умов.

Постановка проблеми. Найважливішою педагогічною проблемою у умовах XXI ст. є питання найефективнішого використання потенціалу національно-естетичних цінностей у вихованні молодого покоління. Державна

національна програма “Освіта” (Україна XXI ст.) визначає стратегічні завдання та напрями реформування позашкільного навчання і виховання, серед яких особливо виокремлює творче застосування кращого вітчизняного та зарубіжного досвіду позашкільної роботи з дітьми та молоддю, а також сприяння впровадженню якісно нових форм, методів і засобів навчання та виховання [3, 236]. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури має на меті створення належних умов для безперервного естетичного виховання засобами позакласної та позашкільної роботи [7, 41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема вітчизняного естетичного виховання молодого покоління в культурно-історичній динаміці була предметом пильної уваги дослідників О. Кравчука, С. Мельничука, І. Небесника, Т. Танько та ін. Педагогічні аспекти зазначеної проблеми висвітлені у сучасних наукових працях Г. Васяновича, С. Гончаренка, В. Мазепи, С. Сисоевої, М. Чепіль та ін.

Вагомий вклад у розвиток ідей вітчизняного естетичного виховання зробили педагоги Західної України (др. пол. XIX – поч. XX ст.) – зокрема С. Балей, О. Барвінський, І. Бартошевський, Г. Врецьона, А. Крушельницький, О. Макарушка, К. Малицька, І. Ющишин, Я. Ярема, Л. Ясінчук (Галичина); М. Барановський, С. Воробкевич, І. Герасимович, І. Карбулицький, О. Попович, С. Смаль-Стоцький, Ю. Федькович (Буковина); М. Брацайко, А. Волошин, Л. Гайдукевич, А. Добрянський, О. Духнович, Н. Мураній, О. Павлович, О. Раковський, П. Світлик, Ю. Ставровський-Попрадов, Е. Фенцик, А. Штефан (Закарпаття).

Мета статті – охарактеризувати зміст, форми та методи діяльності позашкільних закладів на західноукраїнських землях (др. пол. XIX – поч. XX ст.), їхній вплив на естетичне виховання учнівської молоді.

Вклад основного матеріалу. Сучасний освітньо-виховний простір висуває проблему розкриття культурологічного чинника, в якому важливу роль відіграють позашкільні осередки. Значний вплив на національно-естетичне виховання учнів того часу чинили культурно-освітні товариства, музеї, народні доми, театри та ін. Усі згадані позашкільні установи, керуючись традиційними народними педагогічними ідеалами та методами, мали важливе значення у розвитку культури українського суспільства др. пол. XIX – поч. XX ст.

Музеї та народні доми як культурні інституції, значно тісніше пов’язані із життєво необхідним

фактором духовної поживи, ніж інші сучасні засоби впливу на формування молодого покоління. Адже за культурною традицією саме вони зберігали найбільш яскраві пам’ятки минулого, традиції висвітлення та усупільнення їх глибоко національного змісту й естетичного колориту. Ці осередки, що виникали у кожному регіоні, належним чином задовольняли соціальні потреби пересічного громадянина, ознайомлювали його із багатьма важливими подіями того часу. Такі висновки цілком слушні для роботи сучасних позашкільних закладів, зміст діяльності яких має на меті розвивати національно-естетичні цінності учнів та сприяти високому рівню їхньої загальної культури.

Одним із вагомих позашкільних закладів *пошуково-дослідницького характеру* та соціокультурного рівня того періоду був *музей*. Ця інституція була і залишається важливим чинником національного й естетичного виховання учнівської молоді.

На західноукраїнських землях музеї утворювалися при культурно-освітніх та наукових закладах, зокрема при товариствах “Просвіта”, Ставропігійському інституті, Науковому товаристві імені Т. Шевченка та при церквах. Про чинність і зміст фондів тих музеїв ми дізнаємося з їхніх звітів.

Так, у 1887 р. у Львові було опубліковано опис предметів фонду музею товариства “Просвіта”:

“1) монет – 328, з них срібних – 36, мідяних – 208, інших – 84; 2) кам’яних виробів – 13; 3) мушлі – 4; 4) стріли з під Галича – 3; 5) різьба – 1; 6) хрестів – 10; 7) теорбан гетьмана Ів. Мазепи – 1; 8) образ Ісуса Христа – 1; 9) фотографії бучацької церкви – 9; 10) портрети – 6 (Т. Шевченка, о. Ст. Качали, Вол. Федоровича, д-ра Ом. Огоновського, Ол. Кониського, Юл. Лаврівського) і бюст Т. Шевченка” [12, 196]. Наведений перелік свідчить про цілеспрямований збір пам’яток матеріальної та духовної культури українського народу вітчизняними музейниками з метою національного, патріотичного й естетичного виховання учнів, що здійснювалося у *пошукових формах роботи*. Молоді пропонувалося збирати до народного музею різноманітні побутові старовинні речі з хатнього промислу або церковного вжитку. І це, як зазначав С. Перський, буде “найліпшим доказом народного життя у теперішності і в далекій минувшині” [Там же, 197].

Музейні збірки в українських і польських установах давали безліч цінного матеріалу для основної орієнтації в багатстві природи, матеріальній та духовній культурі нашого народу,

яка так захоплювала учнів. Кожен предмет у музеї мав багату й вироблену “мову”, якої лише треба було навчити учнів, щоб вони могли його помічати, розуміти й відчувати. До предметів народного мистецтва входили килими, вишивки, писанки, домашнє знаряддя тощо. Вони відкривали перед учнями усю цінність народної творчості, показували її красу. Старі образи – різьби, рукописи, друки – “проречисто промовляли про старожитність і вартість культури минулих віків; нові образи, різьби, статуї – про мистецьку культуру” [17, арк. 126].

На поч. XX ст. (1905) у Львові відкрився Національний музей ім. А. Шептицького, який посів перше місце у збиранні, збереженні та популяризації пам’яток церковного вжитку. Стараннями Митрополита графа Андрея Шептицького було зібрано та згруповано надзвичайно цінні для нашої культури національні скарби. Головні з них – збірка стародавніх церковних образів, унікальна за своїм багатством, чисельністю та цінністю в Україні, а також збірка українських стародруків. Цікавими були також окремі історичні пам’ятки, різноманітні мистецькі вироби, старожитні і нові, “народописні” збірки, рукописи й документи [9, 280].

Сучасний дослідник С. Заремба зазначає, що у 1909 р. Національний музей “Просвіти” у Львові, музей митрополита А. Шептицького і музей Наукового товариства ім. Т. Шевченка об’єдналися в один Національний [4, 391]. У ньому з естетичною метою проводилася позашкільна освітньо-виховна діяльність учнівської молоді. Це дає підстави констатувати, що наприкінці XIX – поч. XX ст. у Галичині важливим компонентом національного, патріотичного, морального та естетичного виховання були музейні інституції. Їхня розгалужена мережа акумулювала показ, споглядання, пояснення, аналіз як основні методи формування в учнів естетичних ідеалів, смаків, загальної культури тощо.

На Буковині у Чернівцях (1863 р.) першим був створений музей любителів природи і старовини [Там же, 390], а згодом, у 1892 р. – краєвий музей, фундаторами якого вважали президента краю Пачого, пізніше – президента бар. Кравця і митрополита Морарія Андрієвича. Музей містився в митрополичій палаті і зберігав предмети, які були власністю румунського археологічного товариства, а також домашні вироби гуцулів, плани і фотографії православних давніх монастирів на Буковині тощо. Музей влаштовував численні просвітницькі заходи для молоді, видавав річники [10, 2].

Музеезнавці у Закарпатті стверджують, що в

угорський період було відкрито два музеї – у Бердієві (Бердяєво) та Кошицях, які відіграли важливу роль у збереженні релігійних старожитностей краю: церковного іконопису, дорогоцінних риз і навіть рукописів [11, 78]. Багато історичних пам’яток Закарпаття містила археологічна колекція з околиць Мукачеве, зібрана відомим істориком та археологом Т. Легоцьким, проте через проблеми з приміщенням вона не стала суттєвим чинником впливу на виховання учнівської молоді.

У 1920 р. після виникнення культурно-освітнього товариства “Просвіта” в Ужгороді було засновано другий музей. Його функціонування сприяло відновленню попереднього музею Т. Легоцького у Мукачеві. Та незабаром було відкрито третій музей декоративно-ужиткового мистецтва (зі збірки шкільних вишивок), яка у 1924 р. була представлена на виставці у Празі.

Згодом в Ужгороді було створено товариство “Руський Національний Музей” (1930) та відновлено музей Т. Легоцького у Мукачеві. На жаль, як зазначала редакція часопису “Подкарпатська Русь”, “...жоден із музеїв не виявляв розуміння руської старовини, руського культурного життя” [5, 123]. Хоча у цих осередках постійно проводилися екскурсії з естетичною метою для вивчення, спостереження та обговорення “оптичних вражень учнів”, проте у них (музеях) українська молодь не мала можливості засвоювати національно-естетичні ідеали вітчизняного мистецтва, оскільки її художню свідомість формували лише на чужих зразках.

Масовою формою естетичного виховання учнівської молоді у позашкільних закладах того часу (товариство “Просвіта”, “Українське педагогічне товариство” (“Рідна Школа”) були екскурсії, які організовувалися не лише із просвітницькою, а й із естетичною метою. Подорожі рідною землею давали можливість молоді краще пізнавати матеріальні і духовні надбання, працю, культуру свого народу. Як зазначав С. Сірополко, екскурсія освітнього спрямування давно вже була визнана найвидатнішими педагогами (напр., Ж.-Ж. Руссо) потужним чинником виховання особистості людини [16, 10 – 14]. Поширеними були в той час такі екскурсії: природничі і культурні, економічно-технічні (екскурсії на заводи, фабрики, копальні тощо), історичні, соціальні (ознайомлення з поштою, телеграфом, дитячим притулком та ін.). Екскурсійні тури ґрунтувалися на локальному (місцевому) методі навчання і проводилися на природі рідного краю, що оточувала місцеве населення, відтак сприяли глибшому пізнанню

історії свого села або міста. Наприклад, екскурсанти, здійснюючи місцеві екскурсії у природу, ставили за мету: 1) спостереження за важливими явищами життя тварин і рослин; 2) збір історичних матеріалів, за допомогою яких можна з'ясувати минуле села або міста та його округи.

Окрім місцевих екскурсій, організовували й інші, віддалені екскурсії, які допомагали вивчити певні історичні події, розширити кругозір, споглядаючи храми, замки, різноманітні культурні і історичні пам'ятки тощо. Екскурсії проводилися у такі міста: Дубно, Острог, Галич, Почаїв, Львів та ін.

Особливого значення надавали екскурсіям винятково з естетичною метою – в ту чи ту місцевість (наприклад, подорож на пароплаві великими річками, у гори Прикарпаття та ін.). Вони не лише ознайомили з природою та життям незнамого регіону, а й давали можливість відчути серцем красу природи, і це почуття зберігалось дуже довго, іноді й до кінця життя екскурсанта. У процесі виконання будь-яких обов'язків екскурсанту необхідно було дотримуватися певних естетичних вимог: дбати про те, щоб приготований обід був красиво поданий, сам стіл – гарно прибраним, що відповідно свідчило про повагу до співрозмовника, надавало бесіді приємності та змістовності [15, 75]. Визнано, що екскурсійні тури на західноукраїнських землях були доречним змістовним доповненням до навчально-виховного процесу. Огляд природи свого краю, пізнання її краси є важливим фактором розвитку естетичного розвитку дитини.

Педагог В. Владиков поділяв екскурсії на сезонні та локальні. До перших він відносив весняні, літні, осінні та зимові. Інші екскурсії проводилися в окремі місця для пошуку типових представників флори і фауни України, тобто тварин і рослин. Найбільш поширеним вважався локальний тип екскурсій, який у Закарпатті обирали за такими темами: життя вод, лісу, луку, шкідники саду і городу тощо [2, 194].

Загально визнано, що екскурсії та краєзнавчі прогулянки пробуджують і розвивають цінні суспільні почуття, такі, як колективізм, поступливість, товарицькість, солідарність, привітність, комунікативність, а також уміння помічати красу і досконалість природи, насолоджуватися нею, а це глибоко зворушує учнів і часто запам'ятовується на все життя. Екскурсія давала можливість молоді усвідомити свою національну приналежність, розвивала її естетичне бачення, формувала емоційне

сприйняття навколишнього середовища та прищеплювала учням високі гуманістичні ідеали краси і добра.

Додамо, що ефективними позашкільними закладами на західноукраїнських землях у др. пол. XIX – на поч. XX ст., що об'єднували учнів на основі творчості, були *народні будинки* (народні доми) – справжні могутні осередки освітньої діяльності. Їхнє функціонування охоплювало вечірній час: із 18 до 21 год.

У 1883 р. у Галичині (Львів) було засновано товариство “Руський Народний Дім”, мета діяльності якого полягала у “розповсюдженні просвіти та моральності серед (руського) народу, сприянні мистецтву та науці” [14, 14]. При названому товаристві діяли: а) бібліотека з читальнею; б) музеї, галереї, колекції з різних галузей науки та мистецтва, а також видавався часопис наукового змісту “руською” мовою. У музеї “Народного Дому” зберігалися стародавні предмети з епохи каменю, бронзи та заліза, а також старі монети і медалі [13, 31]. Товариство “Народний Дім” було установою не лише науковою, а й просвітницькою – дозвіллево-розважального спрямування. Його діячі одними з перших організували концерти і музично-декламаторські вечори. Як зазначалося у “Віснику Народного Дому”, керівна Рада Інституту створила так званий “podium”, якого не було у жодних концертних залах Львова [1, 688].

Із 10 жовтня до 31 грудня 1888 р. Ставропільський Інститут за участю “Народного Дому” відкрив першу галицько-руську (археологічно-бібліографічну) виставку. Вона була сформована з археологічних предметів, зібраних членами Ставропільського Інституту з Галичини та Буковини, і згодом передана товариству “Народний Дім”. Зазначена виставка значною мірою сприяла розвитку художньо-естетичних смаків учнів. Вона була платною і працювала щоденно з 10. 00 до 15. 00 год. Цю виставку було влаштовано за сприяння д-ра І. Шараневича та кустоша львівського митрополичого собору крилошанина А. Петрушевича. Усіх експонованих предметів налічувалося 1 396 [6, 635].

Як уже зазначалося, основна увага народних будинків акумулювалася навколо збереження народної культури та формування на її підвалинах естетичних почуттів учнів. Ці культурно-просвітницькі осередки, естетично оформлені **ззовні**, і внутрішньо відображали смаки й уподобання “простого та чепурного” українського народу. Як зазначав В. Левицький, “...їх стиль повинен виявлятися просто...”, а народ полюбив їх за “форми, фарби, людей і сцени з власного українського життя” [8, 182].

У всіх перелічених нами позашкільних культурно-освітніх закладах на західноукраїнських землях у др. пол. XIX – поч. XX ст. освітня діяльність сприяла створенню мікроклімату доброзичливості, радості, дбали про національний, інтелектуальний, моральний та естетичний розвиток дітей. Оскільки естетичне виховання є однією із засад морального становлення, “розвитку душі”, гуманних почуттів між людьми, то постійно існувала потреба разом з опануванням різних наук розвивати художні почуття особистості, давати їй змогу розуміти красу природи, художнього слова, пісні, музики, малюнка, театру, драматичної вистави тощо, насолоджуватися ними.

Висновки. Отже, попри всі проблеми організації та функціонування культурно-освітніх товариств, музеїв, народних будинків на західноукраїнських землях (у Галичині, Буковині та Закарпатті) того часу, вони все ж були потужними освітніми центрами, завдяки яким відбувалося виховання юного покоління, зокрема в естетичному напрямі. Основними його формами були екскурсії, влаштування вистав, концертів, музично-декламаційних вечорів, науково-популярних звітів тощо. Вважаємо зазначену практику естетичного виховання за допомогою позашкільних закладів актуальною і сьогодні, на поч. XXI ст. На нашу думку, сучасним позашкільним закладам необхідно передусім активно долучитися до екскурсійної діяльності на територіях своєї місцевості та її віддалених частин (околиці, міста, села, району, області) з метою глибшого пізнання національних джерел, ознайомлення з естетичними цінностями українського народу. Адже сучасна молодь має суттєві прогалини щодо історії й культури рідного народу. Тому вартим уваги є залучення учнівської молоді до музейної справи, зокрема до збору стародавніх предметів домашнього промислу, що формуватиме її національну самосвідомість, духовність та естетичні почуття, навчить цінувати минуле й сьогодні своєї Батьківщини.

1. Великая саля “Народного Дома” / Ред. В.Г. Лагола // Вісник Народного Дому. – Л., 1889. – Р. 8. – Ч. 77. – С. 688.

2. Владиков В. Природопис (естествознания) в школі / В. Владиков // Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1926. – Р. 3. – Ч. 9. – С. 193 – 196.

3. Державна національна програма

“Освіта” (Україна XXI століття) // Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 3. – 943 с.

4. Заремба С.З. Українське пам’яткознавство: історія, теорія, сучасність / С. З. Заремба. – К.: Логос, 1995. – 446 с.

5. Из культурного життя Підкарпатської Руси. Основаня “Руського Національного Музея” в Ужгороді // Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1930. – Р. 7. – Ч. 6. – С. 123 – 124.

6. К. Первая галицко-русская археологическо-библиографическая выставка // Вістник “Народного Дома”. – Л., 1888. – Р. 7. – Ч. 73. – С. 634 – 636.

7. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // науково-практичний журнал // Директор школи, ліцею, гімназії. – К., 2001. – № 4. – С. 41.

8. Левицький В. Про народну шкільну / В. Левицький // Письмо з Просвіти. – Л., 1912. – Р. 6. – №6. – С. 182.

9. Назарій О. Музеї, їх культурне, громадське і національне значення / О. Назарій // Письмо з Просвіти. – Л., 1913. – Р. 7. – № 6. – С. 280.

10. Новинки//Діло. – Л., 1893. – Р. 14. – №43. – С. 2.

11. Панькевич И. Наш національний музей / И. Панькевич // Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1928. – Р. 5. – Ч. 4. – С. 78 – 81.

12. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіти” з ілюстраціями / С. Перський – Л.: Б. в., 1932. – №780. – 268 с.

13. Прошеніє//Вісник Народного Дома. – Л., 1883. – Р. 1. – Ч. 4. – С. 31 – 33.

14. Руско-Народний Институтъ “Народний Домъ” во Львові // Вістник Народного Дома. – Л., 1883. – Р. 1. – Ч. 2. – С. 14.

15. Сірополко С. Екскурсії / Степан Сірополко // Народня Просвіта. – Л., 1924. – Р. 2. – № 5 – 6. – С. 75.

16. Сірополко С. Організація учительських екскурсій / Степан Сірополко // Шлях навчання і виховання. – Л., – 1928. – Р. 2. – Ч. 5. – С. 10 – 14.

17. ЦДІА України у Львові. – Ф. 348. (Товариство “Просвіта” у Львові), оп. 1. – Спр. 6890 а. Праця Плотічера А.І. “Позашкільна освіта в історичній перспективі”, 1936 р. – 215 арк.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2013

